

SEHER ABDAL'IN KALEMİNDEN BİR HZ. ALİ VELÂYETNÂMESİ: DEŞT-İ ERZENE*

An Ali *Velâyet-nâme* By Seher Abdal: *Deşt-i Erzene*

Meriç HARMANCI**

Öz

Karbela trajedisi başta olmak üzere, yaşanan uzun siyasi çatışmalar, yeni coğrafyalarda tutunmaya çalışan anlatıya yatkın inanç düzeni, İslam coğrafyasında yeni bir kültür havzası oluşturmuştur. Tasavvuf, mezhepler ve itikadi konularda kurumsallaşan İslam perspektifinin görece uzağına düşen daha çok İmamiye kültü etkisinde olmak üzere sosyal farklılıkların da neden olduğu heterodoks yaşam biçimleri, zaman zaman mitosa dönüşen “Ali kültünü” ortaya çıkarmıştır. Cenk, miraç ve matem üçlemesinde daha can alıcı anlatıyı oluşturan çerçeve hikâyelerin tarihsel gelişimi, sosyolojik etkileşimi ve dönüştüğü formlar zamanla önemli bir literatür meydana getirmiştir. Bu literatürü oluşturan anlatı evreninde, teolojik kimliği kadar mitik kimliği ile de yer alan Hz. Ali çevresinde velayetname/menakıpname, gazavatname, cenkname, fütüvvetname gibi edebi türler oluşmuştur. Çalışmaya konu olan *Velâyetnâme-i Ali Kerrema'llâhu Vechehû Deşt-i Erzene*, Şii sözlü ve yazılı kültüründe ve *Buyruk*'ta da görülen benzer konu ve motiflerin Anadolu coğrafyasında nasıl yankı bulduğunun bir göstergesi olarak Hz. Ali etrafında oluşan literatüre katkı yapacak muhtevayı barındırmaktadır. Eser, Hz. Ali'nin kerametli öyküsünü anlatı evreninde ortaya koyarken onunla birlikte sahneye önce Selman-ı Farisi'yi daha sonra Hz. Muhammed'i çıkarır. Seher Abdal, Selman-ı Farisi'nin dilinden Hz. Ali'nin Selman-ı Farisi'yi düştüğü zor durumdan kurtuluşunu anlatır. Anlatının devamında Hz. Muhammed'in dilinden miraç hadisesi aktarılır. *Velâyetnâme*, 15. yüzyılın ikinci yarısı ile 16. yüzyılın başlarında yaşamış olan Seher Abdal tarafından kaleme alınmıştır. Seher Abdal, İsmaililik geleneğinin önemli isimlerinden olan Nasır-ı Hüsrev'e duyduğu gönül bağı ile onun makamının bulunduğu Afganistan sınırlarında olan Yumgan'a gitmiş ve oradan aldığı ilhamla Nasır-ı Hüsrev'in *Sa'âdetnâme* isimli eserini Türkçeye aktarmıştır. Bu çalışmada, Nasır-ı Hüsrev ile Seher Abdal arasındaki ilişkisi ortaya konulmuş ve onları ortak paydada buluşturan derin Hz. Ali sevgisi ekseninde şekillenen, Hz. Ali'nin kerametlerinin aktarıldığı bir eser olan *Velâyetnâme-i Ali Kerrema'llâhu Vechehû Deşt-i Erzene* içerik bakımından incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümünde 03695 numarada kayıtlı yazmanın 23b-28b yaprakları arasında bulunan 123 beyitlik *Velâyetnâme* metni Latin harflerine aktarılarak bilim dünyasına sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Velayetnâme, Seher Abdal, Hz. Ali, Hz. Muhammed, Selman-ı Farisi, İsmaililik.

Abstract

Long political conflicts, especially the Karbala tragedy, and the narrative-oriented belief system trying to hold on to new geographies have created a new cultural basin in the Islamic geography and heterodox lifestyles caused by social differences, mostly under the influence of the *İmâniyya* cult, which fell relatively far from the institutionalized Islamic perspective on Şüfism, sects and creeds, revealed the “Ali cult”, which turned into a myth from time to time. The historical development, sociological interaction and the forms they transform of the frame stories that make up the more painful narrative in the *cenk*, *mi'râj* and grief trilogy have revealed an important literature. In the narrative universe that constitutes this literature, literary genres such as *velâyet-nâme/menâkıb-nâme*, *gazavat-nâme*, *cenk-nâme*, *fütüvvet-nâme* were formed around Ali. *Velâyet-nâme-i Ali Kerrema'llâhu Vechehû Deşt-i Erzene*, which is the subject of the study and written by Seher Abdal, is an important indicator of how similar subjects and motifs seen in Shiite oral and written culture and *Buyruk* have repercussions in the Anatolian geography. It contains content that will contribute to the literature around Ali. While the work reveals the miraculous story of Ali in the narrative universe, it first

* Geliş Tarihi: 02.04.2022, Kabul Tarihi: 17.04.2022. DOI: 10.34189/hbv.102.005

** Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, harmanci@yildiz.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-1062-7926

brings Salmān al-Fārisī and then the Prophet Muhammad to the stage with him. Seher Abdal tells the story of how Ali rescued Salmān al-Fārisī from a difficult situation in the language of Salmān al-Fārisī. In the continuation of the narrative, the *mi'rāj* event is conveyed from the language of the Prophet Muhammad. *Velāyet-nāme* was written by Seher Abdal, who lived in the second half of the 15th century and the beginning of the 16th century. Seher Abdal went to Yumgan, which is in the borders of Afghanistan, where his office is located, with the love he felt for Nāṣir-i Khusraw, one of the important names of the Ismā'īlī tradition, and with the inspiration he received from there, he translated the work of Nāṣir-i Khusraw named *Sa'ādet-nāme* into Turkish. In this study, the relationship between Nāṣir-i Khusraw and Seher Abdal has been revealed and the narrative of *Velāyet-nāme-i Ali Kerrema 'llāhu Vechehū Dešt-i Erzene*, which is a work in which Ali's miracles are brought to the narrative stage, shaped on the axis of deep love for Ali that brings them together on a common ground. In the second part of the study, the 123 couplet *Velāyet-nāme*, which is between leaves 23b-28b of the manuscript registered at 03695 in the Turkish Manuscripts Department of the Rare Books Library of İstanbul University, was used for the first time in Latin letters presented to the world.

Anahtar Kelimeler: *Velāyet-nāme*, Seher Abdal, Ali, Prophet Muhammad, Salmān al-Fārisī, *Ismā'īlism*.

Giriş

İnsanlık tarihi kadar eski olan anlatı geleneği, sözlü kültür ortamlarında başlayan ve gelişerek devam eden saltanatını, yazılı kültür ortamında da devam ettirmiş; bu anlatılar toplumsal belleğin bir yansıması olarak sözlü ve yazılı ortamlarda eş zamanlı olarak devam etmiştir. Anlatı geleneği içinde kulluk nefisini yenmiş, gücünü Allah'tan alan velayet sahibi sufilerin (Pakalın, 1971, 588) hayat hikâyesi etrafında şekillenen velayetnameler (Ocak, 2010, 153), kimliği yüceltilmiş kişilerin bir nevi kutlu/kutsal hâl tercümeleridir. Velilerin, erenlerin, din büyüklerinin kerametli öyküleri olan velayetnameler (Ocak, 2010a, 52; Şahin 2004, 112-113), konu olarak işledikleri dönem, olaylar ve kişiler hakkında bilgi verdiği gibi üretildiği ve yaşatıldığı toplumsal belleğin izdüşümlerini bünyesinde barındırır. Bu metinler, merkezine aldığı kahramanın toplumsal bellekteki konumuna da işaret eder. Kaplan'ın belirttiği gibi hemen her menkıbevi eser, teşekkül ettiği dönemin dünya görüşüne bağlı olarak yaşayan tipleri (Kaplan, 1985, 131) anlatı sahnesine taşır ve onlar bu sahnenin yıldızlarıdır.

İslam tarihinin kült isimlerinden biri olan Hz. Ali, sözlü ve yazılı gelenekteki kahraman merkezli manzum ya da mensur birçok anlatının merkezinde yer alan bir kahramandır. Campbell, kahramanı, “hayatını kendinden daha büyük bir şeyler uğruna feda eden kişi” (2010, 163) olarak tanımlar. Hz. Ali'nin dini ve mitik kimliği çevresinde velayetname/menakıpname, gazavatname, cenkname, fütüvvetname¹ gibi çok çeşitli anlatıların her birinde Hz. Ali ideal bir kahraman portresi çizer. Toplumların yarattığı tipler, toplumsal kimliğinin pekişmesinde de önemli rol üstlenir. Gazi ve veli tipinin özelliklerini bünyesinde toplayan Hz. Ali, Kaplan'ın gazi ve velilerin çoğu kez beraber oldukları ifadesini doğrular niteliktedir. Fetihlerde ön planda olan gazilere, orduların ve halkın manevî gücünü yükselten, onlara hayat felsefesini veren veliler eşlik etmiştir (Kaplan, 1985, 120).

1. Ünlüsoy, Anadolu'da Hz. Ali Tasavvurları (XIII.-XVI. Yüzyıllar) isimli eserinin “Giriş” bölümünde bu eserlere örnekler verilmiştir. Bu konuda bk. Kamile Ünlüsoy, Anadolu'da Hz. Ali Tasavvurları (XIII.-XVI. Yüzyıllar) (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020), 8-20.

1. İsmaililik, Nasır-ı Hüsrev, Seher Abdal

Hız. Ali'nin gazi ve veli kimliği tüm İslam toplumlarınca kabul edilirken İslam dini içindeki yeri ve konumu hakkında, zaman zaman kanlı çatışmalara dönüşen görüş ayrılıkları yaşanmıştır.² Hız. Muhammed'in vefatının hemen sonrasında başlayan imamet³ meselesinde Hız. Ali taraftarları, Peygamber'in yaşamının son yıllarında halifelik makamı için Hız. Ali'nin belirlendiğine ve bu nedenle onun tek meşru halef olduğuna inanırlar (Aydın, 2000, 205; Schimmel, 2008, 25). Müslümanlar arasında derin bir yarılmaya neden olan bu durum, temelde ikiye bölünmeye neden olmuştur.⁴ Ocak, birinci grubun Hız. Ali'yi "İlk İslam büyüklerinin en önde gelenlerinden biri ve "Râşid Halifeler" in dördüncüsü" olarak konumlandırırken diğer grubun "onu inançlarının merkezine oturttu"ğunu belirtir (Ocak, 2014, XVI) ve konuya şöyle bir açıklama getirir:

"İslam'ın temel inancının... Allah'tan başka tanrı yoktur ve Hız. Muhammed O'nun elçisidir şeklindeki kısa ve veciz formülünün değişmez iki ögesinin yanına bir üçüncüsünü ekledi: Hız. Muhammed'in amca oğlu ve damadı, 'Müslümanların tek gerçek imamı ve halifesi Hız. Ali'nin Allah'ın velîsi ve Peygamber'inin vasîsi olduğu'. Yani 'Kelime-i Tevhid' Müslümanların önemli bir kesimi için artık... Allah'tan başka ilah yoktur; Muhammed O'nun elçisidir; Ali O'nun velîsidir şeklini aldı. Böylece Hız. Ali, Müslümanların o kesimi için Hız. Muhammed'le hemen hemen eşit mertebeye yükseltilmiş oluyordu." (Ocak, 2014, XVI).

İslam dünyasında, sosyo-kültürel değişimler sonucu ortaya çıkan farklılıklar ve ayrışmalar bir süre sonra mezhepler ve yorumlarla sınırlı kalmamıştır. Bu çalışmada, konunun Hız. Ali'nin imameti odağında şekillenen boyutları ile sınırlı kalınacak olursa daha çok on iki imam etrafında ortaya çıkan Ali kutuplu tevelin İsmaililikle ete kemiğe

2. Bu konuda bk. Saffet Sarıkaya, "Bektaşî ve Alevilerde Hız. Ali'nin Tanrılaştırılması iddialarına Dair Bir Değerlendirme", Hız. Ali Sempozyumu (Deü. İlahiyat Fakültesi, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı ve Diyanet İşleri Başkanlığı İzmir İl Müftülüğü, 2009) 55-73. (125021.pdf (isamveri.org) (Erişim 12 Kasım 2021); E. Ruhi Fırlalı, "Ali", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Vakfı Yayınları, 1989), 2/375-378.

3. Aydın "imâmet" konusunda şu bilgileri verir: "İmâmet konusundaki en temel tartışma, İslâm devletinin başına geçecek olan kişinin kimliği etrafında olmuştur. Hız. Peygamber'in ölümüyle birlikte nübüvvet görevinin sona erdiğini ve bu sebeple onun yerine geçecek devlet başkanında peygamberlere has dinî yetki ve nitelikler bulunmadığını kabul eden Ehl-i sünnet'in hilâfet tarifi de bu anlayışa uygundur. Onlara göre hilâfet dinî değerleri koruma, İslâm toplumunu yönetme açısından Resûl-i Ekrem'e halef olmadır... Şîa'ya göre ise devlet başkanı sadece İslâm toplumunu yöneten kişi değil, günahsız olmak ve gizli bilgilere sahip bulunmak gibi üstün nitelikleri ve şeriatın bâtinî anlamını açıklamak gibi özel görevleri olan bir kimse, siyasî ve dinî bir liderdir. Aynı zamanda hem nebî hem velî olan peygamber vahyin zâhîrî ve bâtinî anlamına sahipti. Resûl-i Ekrem'in ölümüyle nübüvvet sona ermiş, ancak velâyet imamlarda yaşamaya devam etmiştir. Böylece peygamberliğin sona ermesinin doğrudan boşluğu dolduran imamların İslâm toplumunu yönetmek, dinî ilimleri ve fıkıh izah etmek, eşyanın bâtinî anlamını kavrayabilmeleri için insanlara rehberlik etmek gibi üç temel fonksiyonu vardır... İmâmet kurumu etrafındaki teorik tartışmalar, İslâm tarihinin en önemli muhalefet hareketi olan Şîa tarafından başlatılmış, daha sonra diğer gruplar da bu tartışmaya katılmıştır... Şîa, Hız. Ali-Fâtıma soyundan gelenlerin, Ehl-i sünnet ise özellikle belli bir dönemden sonra iktidarı fiilen elinde bulunduran Emevî ve Abbâsî halifelerinin meşrû devlet başkanı olmalarını sağlayan teorik esasları ortaya koymaya çalışmıştır." (M. Âkif Aydın, "İmâmet", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Vakfı Yayınları, 2000), 22/204).

4. Bu konuda bk. A. Yaşar Ocak, "Sunuş", Tarihten Teolojiye Hız. Ali, haz. A. Yaşar Ocak (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), XIV-XVII.; Ahmet Taşğın, "Mit ve Gerçeklik Arasında Alevilikte Ehl-i Beyt", Marife 3 (2004), 275-279, M. Âkif Aydın, "İmâmet", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Vakfı Yayınları, 2000), 22/203-207), Mustafa Öz – Avni İlhan, "İmâmet", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Vakfı Yayınları, 2000), 22/172-173.

büründüğü görülmektedir. “İsmâiliyye'nin bütün gruplarına göre Ali'nin imâmeti Kur'ân-ı Kerîm'de açık biçimde veya sembolik tarzda Hz. Peygamber'den sonra insanları aydınlatacak olan gerçek bilginin kaynağı imamlardır. Ali'den sonra bu ilâhî görev onun neslinden gelen kişilere intikal eder.” (Öz-İlhan, 2000, 202). İsmaililiğin birinci evresindeki esrarlı “dâilîk” misyonu ile ortaya çıkan doktrinin Fatimilerle yüz seksen yıl süren devletli evresi, özellikle inanç ve yorumların da kurumsallaşmasına, Hindistan, Yemen, İran ve özellikle Kuzey Afrika'da kalıcı bir İsmaili inanç sisteminin oluşmasına zemin hazırlamıştır (Öz - Eş-şel'a, 2001, 128-130).⁵ Ali'nin teslim edilmeyen imameti ve masum imamların şehadetini de aşan bir davanın Ali'nin vâsîliği, delillîği ve velayetine yani onun bâtinî ve hakikat bilgisinin yegâne yetkilisi, din geçişinin özü ve ilahi emirlerin eşsiz temsilcisi olduğuna yönelik bir literatürü de ortaya çıkarmıştır.

Cafer-i Sâdık'ın 765'te ölümünden sonra imamcı Şiiilerden ayrılan İsmaili gruplar (Öz, 1993, 1), ehlibeytin hakkını Emevi ve Abbasilerden alıp İsmaili imamlara teslim etmek üzere bir dava için yola çıkmışken artık İslam coğrafyalarının hemen hepsinde derin bir Ali efsanesine de sebep olmuşlardır. Özellikle İran ve Türkistan gibi kadim yerleşikler coğrafyasında, Muhammed bin Ahmed el-Nesefî (ö. 332/943) ve Eba Hatm el-Râzî (ö. 322/934) gibi dâiler dönemlerinde yaygın olan Neoplotanizm ile İsmaililik kelamını harmanlayarak “akıl ve vahiy”, “felsefe ve teoloji” geleneğinin ortaya çıkmasına ve böylece nas referanslı vâsîliğin ve “ulu'l-azm” yetkisinin Hz. Ali'ye ve halifeleri olan İsmaililere ait olduğu felsefesini ispat etmeye çalışmışlardır (Daftary, 2014, 64-65).

İsmaililik, İslam tarihinde kelamdan felsefeye, hadisten teville, siyasetten sanata pek çok sosyal disiplinin konusu olmakla kalmamış, merkezden taşraya, kurumsaldan kırsala pek çok Hz. Ali taraftarı zümreler için de belirleyici olmuştur. Bugünden bakıldığında da Şii öğretisi içerisinde değerlendirilmesi gereken yorumların hemen hepsinde ilahi bir idrak düzeyi olarak “imamlık öğretisinden” söz edilir hale gelmiştir (Daftary, 2014, 66). İsmaililiğin birinci evresinde oluşan imamet ve vilayet merkezli inanç düşüncesi, Nizârî İsmaililikte “kıyamet davasını” ya da “kıyamet görevini” üstlenecek bir imam misyonunu ortaya çıkarmıştır. “Hızır” kültünün belirleyici olduğu bu kıyamet öğretilerinde “zamanın imamı ya da imam-kaimi” İslami mesajın ruhani olduğunu dile getirmiş olan Hz. Ali'dir. Tıpkı ölümsüz “Hızır” inancında olduğu gibi Hz. Ali de sonsuza kadar varlığını sürdüreceği imam olarak kabul edilmiştir. Bu inanç düzeninde “Hz. Muhammed'in sadık sahabesi ve Hz. Ali'nin ilk takipçilerinden olan Selman el-Farisi'nin de bu yaşamsal kült çerçevesinde ebedi imam olan Hz. Ali ile özdeşleştirilmiş olması anlaşılır bir durum olmuştur. Çünkü bu yeni ve daimî imam-kaim figürü “her imamın aslında Hz. Ali olduğu” felsefesine dayanmaktadır (Daftary, 2014, 71).

Nizârî öğretinin ortaya koyduğu literatür, İran ve çevresindeki İsmaili zümreler arasında etkili olmuştur. Nizârî İsmaililiğin etkinlik havzasında yaşam süren ve uzun seyahatleri sonucu Fatimi İsmaililikle de tanışan Nasır-ı Hüsrev, hayat hikâyesi ve eserleri ile İsmaili inanç düşüncesi açısından önemli bir sentezi, tarihe miras olarak

5. Bu konuda bk. Mustafa Öz - Mustafa Muhammed Eş-şel'a, “İsmailiyye”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/128-133.

birakmıştır. Bilgi ve birikimi ile Selçuklu saraylarında geçen imtiyazlı hayatı, İsmaili çizgiye evrilmiş olmasıyla değişmiş ve kimi farklı görüşler olsa da hayatının geri kalanını bir İsmaili dâisi olarak sürdürmüştür (Azamat,2006,395-397;Ay 2014,76-84).

Zahide Ay, “Bedahşan İsmailileri ile ilgili yaptığı çalışmada, Ahmed Yesevi'nin etkisinin bir şekilde Bedahşan'a kadar ulaştığını ve İsmaililer arasında da onun büyük bir pir olarak kabul edildiğini ifade eder ve İsmaililerin de Yesevi sahasına kadar ulaştıklarını, “Ahmed-i Yesevi kültürünü de özümsemek suretiyle bir sempati yaratarak buralarda rahatça propaganda faaliyetlerini yapma imkânına sahip olduklarını düşünebil(eceğimizi)” belirtir (2014, 74). Ay, İsmi Bedahşan'da çok değer verilen bir dualar metni olan *Çerağname*'de geçen Ahmed-i Yesevi'yi *Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi*'nde geçen Bedahşan'da kâfirilere karşı savaşan Ahmed-i Yesevi'nin nefes oğlu Kutbeddin Haydar'ı ve Hacı Bektaş'ı; Osmanlı topraklarından kalkıp ta Yumgan'a Nasır-ı Hüsrev dergâhını ziyarete giden bir Kalenderi dervişisi Seher Abdalı sayarak “Bedahşan'daki İsmaililerle Anadolu'daki Kızılbaşlar arasında, geçmişte bizim hiç bilmediğimiz bir ilişki, bir bağlantı olduğu anlamına mı gelmektedir?” sorusunu yöneltir (2014, 74).⁶

Bu sorunun Seher Abdal ile ilgili olan kısmı irdelendiğinde, Seher Abdal'ın “Fâtîmî-İsmâîlî hiyerarşisinde en yüksek makamı temsil eden imamdan sonra gelen hüccet makamında ol(duğu)” (Azamat, 2006, 396) kabul edilen Nasır-ı Hüsrev'in Farsça olan *Sa'âdetnâme* isimli eserini aynı adla Türkçeye çevirmesi ve eserinin başına eklediği beyitlerde Nasır-ı Hüsrev'e olan muhabbetini dile getirmesi, Nasır-ı Hüsrev'in makamını ziyaret etmek maksadıyla mezarın bulunduğu Yumgan/Yemgan'a gidişi Seher Abdal'ın Nasır-ı Hüsrev'e olan gönül bağının göstergeleri olarak sayılabilir. Seher Abdal'ın Nasır-ı Hüsrev'den çevirdiği *Sa'âdetnâme*⁷, ona ait olan yazma külliyyatın ilk eseridir ve beş yüz bir beyitten oluşur. Seher Abdal'ın Nasır-ı Hüsrev'in üç yüz beyitlik eserinin başına ve sonuna yaptığı eklemeler onun Nasır-ı Hüsrev'le olan ilişkisini görünür kılar. Eserin başında Nasır-ı Hüsrev'in makamına olan yolculuğunu, yol güzergahlarını da anlatır (Özağaç, 2009, 13-14; Harmancı 2021, 381). Nasır-ı Hüsrev'in makamına ulaşınca yaşadığı duyguları ihtiva eden beyitler, Seher Abdal'ın Nasır-ı Hüsrev'e kavuşmaktan duyduğu mutluluk ve hazzı göz önüne sermektedir. Bu beyitlerde, *Emîr ü server ü püşt ü penâhum / Ki sensin dü cihânda kıblegâhum* (40. beyit) dediği Nasır-ı Hüsrev'in makamına âşık olduğunu, onun ravzasında olmaktan duyduğu bahtiyarlığı dile getirerek secdeye kapanıp zikre daldığını ifade eder⁸ (29-30-31-32-33. beyitler). Seher Abdal, *Sa'âdetnâme*'nin kendisine ait olan beyitlerine, Nasır-ı Hüsrev dergâhında bir rüya gördüğünü ve rüyada, Nasır-ı Hüsrev'in kendisine Ali'nin yolundan çıkmamasını, Hz. Muhammed ve Hz. Ali'yi övmesini, gönül evini bu şekilde yaparsa hakikat ilmini öğrenebileceği

6. Bu konuda bk. Ahmet Yaşar Ocak, *Babaîler İsyanı* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011), 47-48, 70-71, 105-106.

7. Bu eser, Mustafa Özağaç tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Bu konuda bk. Mustafa Özağaç, Seher Abdal'ın “Saadet-nâme” İsimli Mesnevisi (Metin-Muhteva-Tahlil) (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009); bu eser, İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazmalar Bölümünde Derviş Seher adına kayıtlı yazmanın 1b-22a arasında bulunmaktadır.

8. *Ṭavâfin itmek için ol imâmuñ / Be-gâyet 'âşıkıydum ol maqâmuñ* (29. beyit)

İrîşdüm ravzasına gördüm iy yâr / Revân olup açar biñ dürlü enhâr (30. beyit)

Maqâmi nûr-ile olmuş sirişte / Mübarek ravzası beñzer bihişte (31. beyit)

Hemân-dem secde kıldım âsitâne / Bu ğurbet ateşi dutuşdı câna (32. beyit)

O ğün tâ şâm olunca ânda kıaldım / Yüzüm der-gâha sürdüm zikre kıaldım (33. beyit)

yönünde nasihatte da bulunduğunu ifade eder⁹ (47-49. beyitler). Nasır-ı Hüsrev'in 11. yüzyılda yaşadığı düşünülürse aradan dört yüz yıl gibi bir süre geçmesine rağmen coşkulu hayat hikâyesi ve etkileyici İsmaili davasının Seher Abdal'ı da peşine düşürmüş olduğu düşünülebilir.

Doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmeyen Seher Abdal'ın eserlerinden *Sa'âdetnâme*'ye düştüğü 901/1495-6 tarih kaydı¹⁰ onun bu tarihte hayatta olduğunu gösterir. 1929'a kadar olan tarihi kaynaklarda ve tezkirelerde hakkında bir kayda rastlanmaması şairin hayatı hakkında söylenebilecekleri kısıtlı tutsa da¹¹ adına kayıtlı eserler ve İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümünde yer alan yazma külliyyatın başında yer alan not¹² şairle ilgili bazı bilgileri ihtiva etmektedir. Şair, 15. yüzyılın ikinci yarısı ile 16. yüzyılın ilk yarısında yaşamış, hayatının bir döneminde seyahatlerde bulunmuştur. Eserlerinde Seher, Seher Abdal, Derviş Seher mahlaslarını kullanan şairin eserlerinin içeriği ehlibeyte hürmet ve sevgi beslediğini gösterir. Nasır-ı Hüsrev'in eserini Farsçadan çevirmesi, eserlerinde kullandığı Arapça ve Farsça kelime ve terkipler bu dillere ve tasavvuf kültürüne aşinalığını göstergesidir (Harmancı, 2011, 379/390).

2. Velâyetnâme-i Ali Kerrema'llâhu Vechehu Deşt-i Erzene

2.1. Özet

Selman-ı Farisi rivayetine göre Ali on yaşında iken bir gün Hz. Muhammed'in sırtına basıp Lat'ı Kâbe'den uzaklaştırdıktan sonra Bilal'den Kâbe damına çıkıp sala okumasını ister. Müşrikler bu salayı duyunca kılıçlarını çekip toplaşınca Ali, Zülfikar ile hepsini kılıçtan geçirir ve putlarını parçalar. Bundan sonra artık Hz. Muhammed'in şeriatı açıktan konuşulmaya başlanır. Bir gün Selman hırkasını teyellerken Ali yediği hurma çekirdeğini ona atınca Selman üç yüz otuz yaşında bir ihtiyara bir çocuğun yaptığına öfkelenir. Ali de çocuk yerine konulmasına kızar ve Selman'a Erzene'de aslandan kendisinin onu kurtardığını hatırlatır, yiğitlikte üstünlüğün kendisinde olduğunu söyler. Selman o günkü yaşananı Ali'den hatırlatmasını isteyince o da kanıtlamak istercesine Selman'ın bu olaydan sonra kendisine verdiği çiçekleri çıkarır, gösterir. Bu sözleri işiten ve çiçekleri gören Selman durumu anlar, şaşkınlık içinde özür diler. O sırada gaip ten bir ses, Selman'dan bu olayı Hz. Muhammed'e anlatmasını ister. Selman, Hz. Muhammed'in yanına gelir ve hadiseyi anlatır. Ailesi Yahudi olan Selman, Hristiyan olunca babası onun ölmesini ister ve Fars diyarında Deşt-i Erzene

9. *Ümidüñ var ise dîn-i nebiden / Yüzüñ döndürmeğil kavî-i 'Alî'den (47. beyit)*

Yürî var söyle na'tın Muştâfâ'nuñ / Sitâyîş eyle âlin Murtażâ'nuñ (48. beyit)

Göñül ivinde kıl bünyâd-ı taşdîk / Saña keşf ola Hakk'dan 'ilm-i tahkîk (49. beyit)

10. *Resülüh hicretinden şonra sâ'at / Toğuz yüz bir yıl olmışdı tamâmet (54. beyit)*

11. Bu konuda bk. Meriç Harmancı, "Seher Abdal'ın Manzum Bir Velâyetnâmesi: Velâyet-nâme-i Ali Kerrema'llâhu Vechehu Pür-Sühten-i Cebrâil Aleyhi's-selâm", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi 100 (2021), 376/379.

12. "Bunların cümlesi mütevâlî-i mezheb-i Sultân Ca'fer-i Battâl Dervîşi Dervîş Seher nâmiyla bir zâtın eser-i nazımdır. Kendisi 901 târihinde bunları nazm eylemişdir. Bilâd-ı Rûm, Şâm, Mısr, Bağdâd, İrâk, İsfahân, Yezd, Şîrâz, Horasân, Belh, Bedahşân nihâyet Yemgân şehrine varıp seyhâhat eylemiş, Yemgân'da Nâsır-ı Hüsrev-i Alevî makâmında nasîb almış bir dâ'iyye-i teşeyyü'dür. Bu eserlerinde mahzâ Âl-i Beyt'e muhabbete teşvîk eder ve başkalarını medh ü sitâyîşe ehl bulmadığını gâh zimnen ve gâh sarâhâten ifâde eylese de hiç birinin ismini ne hayr ile ve ne de şer ile yâd eylet." (ÜTY 03695: 1a). Bu konuda bk. Harmancı, "Seher Abdal'ın Manzum Bir Velâyetnâmesi", 379.

adıyla anılan yere gönderir. Orada bir aslan yaşamaktadır ve oraya kim giderse onları parçalayıp öldürmektedir. Orada Selman'a bir uyku basar ve Selman uyuyakalır, uykusunda ihtilam olur. Kalkınca gusledip namaz kılmak için orada bulunan bir çeşmeye gider ve giysilerini çıkararak suya girer. O sırada ormandan bir aslan çıkagelir, Selman çıplak bir vaziyette suyun içinde kalır. Selman'ın giysilerinin üzerine oturan aslan Selman'ın sudan çıkmasını beklemeye başlar. Suyun içinde çıplak bir vaziyette Allah'tan yardım ister. Bu sırada, başında bir sarık, sırtında kırmızı kaftan olan bir atlı gelir. Elindeki heybetli kılıçla aslanı ikiye böler. Aslandan kurtulan Selman, göl kıyısından bir deste yaban gülü toplayarak atlıya sunar ve "Ey şah, senin kölen olayım, ömrüm sana feda olsun" diyerek ayağına kapanır. Atlı bir anda ortadan kaybolur ve bir daha da onu görmez. Selman, Hz. Muhammed'e bu olayın 330 yıl önce olduğunu ve bunu daha önce kimseye anlatmadığını ifade eder. Yıllar sonraki bir karşılaşmada başka bir olaydan dolayı Hz. Ali bu nergisi Selman'a geri verince Selman kurtarıcısının kim olduğunu öğrenmiş olur. Selman, Hz. Ali'nin mucizevi kimliği ile ilgili bu olayı Hz. Muhammed'e anlatınca Hz. Muhammed ona en büyük sırrı anlatır: Cebrail ve Hz. Muhammed birlikte miraç yolculuğuna başlarlar. Arş-ı alaya çıkınca Cebrail, Hz. Muhammed'e yolculuğun buradan sonrasını tek başına gideceğini, kendisinin izninin buraya kadar olduğunu söyler. Hz. Muhammed, miraçta, Hakk'ın huzurunda baş başa iken orada Hz. Ali'nin olduğunu fark eder. Hz. Ali hiç konuşmadan orada durmakta ve ne konuşuluyor ise hepsini duymaktadır. Hz. Muhammed miraçtan döner. Sabah namazından sonra Hz. Ali, Hz. Muhammed'in yanına gelerek miracı tebrik eder ve Hz. Muhammed'in Hak ile arsında geçen ne varsa bir bir söyler.

2.2. İnceleme

Velâyetnâme, Hz. Ali'nin merkezi kahraman konumunda yer aldığı manzum bir anlatıdır. Eser, İslami dönem klasik eserlerinde görülen besmele, Allah'a hamt ve Resul'üne salavat ile başlayarak genel kabul gören kutsallar hiyerarşisine uyum sağlamış olur. Eserin, maddi boyutu da uzun uzadıya bu kutun tavsifine izin vermediği için üç beyitlik bu başlangıç formelinden sonra yedi beyitlik Ali övgüsü ile eserin giriş kısmı ve kut zemini tamamlanmış olur. Esere yansıyan inanç dünyasına ilişkin ifadeler, ibareler ve göstergeler, Seher Abdal'ın içinde bulunduğu kültürel çevre hakkında da fikir verecek düzeydedir.

İslam coğrafyasının bir kısmında çatışmalara kadar varan meşrep ve mezhep taassubu İsmaili türevi yorumlar için de söz konusu edilmiştir. İnanç esaslarına varan farklılıklar toplumları dini kimliklere ayıracak boyuta ulaşmıştır. On iki imam ya da İsmaili zümrelerden zamanla ayrışan ve İslam inanç düzeninin vazgeçilmez ilkelerine bile ters düşen yorumlar ortaya çıkmıştır. Yüzlerce yıl merkezden taşraya, yerleşikten heterodoks alana, kurumsaldan kırsala bu inanç düzenini, birbirlerine karşı iki yönlü denetleyen, yargılayan, savunan ve zaman zaman savaştan zümreler ortaya çıkmıştır. Mühlhidlik, zındıklık, rafizilik, ibahilik gibi daha başka adlandırmalara neden olan bu kimlik ayrışmasını tanımlamak üzere İslam inanç esaslarına uyum ve yasaklara karşı alınan tavırlar belirleyici olmuştur. Yüzlerce yıl, ithamlara ve daha çok iddialara kanıt olarak ileri sürülenler göz önünde bulundurulduğunda Seher Abdal anlatısının tarihten beri denetleyen ve tanımlayan Sünni inanç düzenine aykırı sayılabilecek yorumlar içermediği görülmektedir.

Esere, Allah'ı *Hâlık-ı yektâ vü zü'l-'alâ* gören, Hz. Muhammed'i *seyyid-i şefî'-i cihân fahr-ı mü'minân* sayan ve Hz. Ali'yi de “veli, vasi, mukteda imam, masum, imameyn kapısı” olarak kabul eden bir düşünce yapısı hakimdir (1-6., 35. beyit). *Velâyetnâme*'de yukarıda belirtmeye çalışılan “ithamlı ve iddialı” yaklaşımçıların dikkatini celbedecek ibareler, Hz. Ali kutsallığına hizmet eden sıfatlar ve hallerin tasvirinde karşımıza çıkmaktadır. Övgü kastıyla Hz. Ali'nin söz konusu edildiği beyitlerdeki haya, ilim, cömertlik ve yiğitliği yanında “mucizevi” halleri (7. beyit) övgüden anlatıya geçişi sağlayan *Şükr ol Hudâ'ya 'âlem-i lâhût-ı 'ulvîden / Şubh-ı ezelde irdi çü cân semî'ne nidâ* (8. beyit) beyti İsmaililik ontolojisindeki öncül Ali yaratımını işaret etse de Seher Abdal, şairliğin avantajı ile “ilahi alemde ezelde can verilen” şeydeki kastını yoruma açık bırakmış, Ali'yi ya da Selman rivayetini işaret edebileceği tezini canlı tutmak istemiştir.

Anlatının bütününe yansıyan, misyona dönüşmeyen dâilîğin ve taassuba düşmeyen inanın izlerini sürmek mümkündür. Seher Abdal, mezhep ve meşrep taassubu ile katılaştıran bir sosyo-politik ortamda ihtiyatlı ve itidalli çizgide kalmaya çalışmış olmalıdır. İslam dininin yerleşik ve kurumsal yapısının kazandığı egemenlik alanları, tekkeli ya da taşralı heterodoks yorumların içe kapanmasına ve örtülü bir yaşam sürmelerine zemin hazırlamıştır. Bu bakımdan, daha İsmailiyenin aşırı yorumlarında görülen keskinliklerden söz edilmediği gibi Sünni çevrelerin diline de yabancı olmayan bir kurgu da gözden kaçmaz. Hz. Muhammed'in ahlâkı, Hz. Ali'nin ilmi ile birlikte ululanırken (10. beyit) Kabe'de sembolleşen putları kırıp Kureyşli müşrikleri kovmakla Muhammedî şeriata Hz. Ali'nin sahip çıkıyor oluşu (16., 21. beyit) Seher Abdal'ın Hz. Muhammed'le gelen peygamber seçereli şeriata Hz. Ali'nin de uyumunu işaret etmektedir. Selman ile Hz. Ali arasında geçen aslanlı epizotta ve Hz. Muhammed ile olan miraçlı epizotta Seher Abdal velayetine, imametine ve vesayetine dair ipuçları verse de Hz. Ali ile Hz. Muhammed arasındaki peygamberlik hukukunu göz ardı etmez (50-55. beyit). Kerametli miraç anlatısında¹³ Allah ile peygamberinin özel yakınlaşması tarif edilse de yine bu hukukun korunduğu, yüce yaratıcıya Hz. Muhammed şefaateçi kılınarak dua edildiği görülmektedir (70-73, 99,100. beyit).

Velâyetnâme'nin sonunda farklılıklar görülmekle birlikte İsmaili teolojinin yaratılış mitine¹⁴ uygun olarak kâinat yaratılmadan önce iki nurun yaratılışından söz edilir. İlk kısmı, gökleri yarattığı Ahmedî nur, ikinci kısmı da yerleri yarattığı Murtazavî nurdur (103-109. beyit). Bu ikili ontolojide “resul” ve “veli” dengesi, kazandığı kutsiyet kültürlenmesine göre korunmaya çalışılır (110. beyit). Nitekim bu inanış ya da bu yorum, yüzlerce yıl da olduğu gibi Seher Abdal anlatısında da bir sırdır ve bu esrara hürmet edilmelidir. Hatta Hz. Muhammed'in ağzından, şefaate isteyenlerin de Ali'ye tabi olması salık verilir (12, 113. beyit). Ali'ye kin besleyenlere, buğzedenlere karşı ağır, galiz ve hakaretamiz sıfatlar ileri sürülür (114. beyit). Selman'ı da bu dengeye dâhil ettikten sonra anlatının asıl amacının bu hukuk, bu denge ve Ali'yi önceleyen bu hürmet olduğu *'Alî'yi bil ki odur cân-ı Muştâfâ* ifadesinde olduğu gibi telkin edilir (118-121. beyit).

13. Miraç olayı ve miracın konu edindiği edebi ürünlerden örnekler için bk. Annemarie Schimmel, ve Hz. Muhammed (S.A.V) O'nun Peygamberi'dir, çev. Okşan Aytolu, (İstanbul: Profil Yayıncılık, 2008), 159-177.

14. Bu konuda bk. Ay, Nasır-ı Hüsrev ve Sonrasında Bedahşan İsmailileri, 129-130.

Anlatı, İslam tarihinin kült isimlerden birisi olan Selman-ı Fârisî¹⁵ ile Hz. Muhammed tanıklığında Hz. Ali'ye velayet yükleyen iki ayrı menkıbeden oluşur. *Velâyetnâme*, Hz. Muhammed'in hayatında özel bir yere sahip olan Selman, çocuk yaşlarda olan Hz. Ali'yi aynı sahnede buluşturarak başlar. Bu meşrep üzere ortaya çıkan literatürde sıklıkla dile getirilen ehlibeyit vurgusuna Selman da dâhil edilir. Çünkü Selman-ı Fârisî, bizzat Hz. Muhammed tarafından ehlibeyitten sayılmıştır.¹⁶ Seher Abdal'a göre bu anlatı Selman'dan rivayet edilmiştir. (12. beyit) Anlatı Selman ile açılır ve Selman'la da kapatılır. Böylece, anlatıyı kapsayan zaman aralığına şahit olabilmesi, imamet davasının hüküm sürdüğü geniş coğrafyalarda külte dönüşmüş olması gibi nedenlerin de etkisiyle Selman “üç yüz otuz yıl” yaşında bir bilge, bir “pir” olarak anlatının başat kahramanına yardıma çağrılmış olur. Selman, anlatının yaygın kabulünü, kadim tanıklığını ve anlatı coğrafyasının sempatisini ifade etmektedir. Aile dışından birinin, Hz. Muhammed'e peygamber olmadan önce, çocuk yaşta inanan ve en yakınında olan bir sahabe'nin varlığı, imamet davasının ehlibeytin kendi meselesi olmadığını göstermesi açısından da önemlidir.

Velâyetnâme'de adı geçen Deşt-i Erzene / Deşt-i Erzen başka anlatı ve şiirlerde geçen bir mekândır. 17. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan Karamanlı Aynî bu yeri, Selman'ı korku içinde iken Ali'nin kurtardığı çetin yer olarak tarif eder.¹⁷ 17. yüzyıl şairlerinden Kul Hasan'ın nefesinde, Seher Abdal'ın Hz. Ali ile ilgili anlattığı kerametın bir başka şekli anlatılır.¹⁸ Alevî-Bektaşî literatüründe rastlanan Erzen / Erzene anlatılarının ortaya çıkışı konusunda yeni çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Erzurum ve Bitlis sınırlarında görünen yer isimleri dışında bir muhitten söz edilmemesi halinde bu anlatının Anadolu'da üretilmiş olduğu sonucuna varılacaktır.

Anlatıda Hz. Muhammed'in Selman-ı Fârisî'ye anlattığı diğer menkıbe, miraç olayı ile ilgilidir. Anlatılan miraç hadisesinde, Hz. Muhammed Hakk'ın huzuruna vardığında orada Hz. Ali'nin de bulunuyor olması ve konuşmaları duyması, miraç dönüşü Hz. Muhammed'e Hak ile aralarında geçen konuşmayı aktarması Buyruklarda¹⁹, bazı menakıpnameelerde²⁰ ve şiirlerde²¹ benzer şekilde işlenir. Seher

15. “İran asıllı Selmân-ı Fârisî de hak dini aramak üzere İran'dan yola çıkmış, önceleri Hıristiyanlığa yakınlık duymuş, pek çok kitap okumuş ve başına gelen pek çok sıkıntıdan sonra Medine'ye gelmişti. Allah Resûlü (sav) onun hak dini arama konusundaki gayretini takdir etmiş” tir. Bakınız Mehmet Emin Özafşar vd. (ed.), *Hadislerle İslâm* (PDF: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020), 7/242; bu konuda bk. İbrahim Hatiboğlu, “Selmân-ı Fârisî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/441-443.

16. “Selman bizdendir, Ehl-i Beyt'tendir.” (İnb Sa'd, IV, 83 akt. Hatipoğlu, 2009, 442.)

17. *'Alîdir kurtaran şeksiz cihân halkını havfından / Bilirsin deşt-i Erzen'de 'Alî kurtardı Selmân'ı* (Karamanlı Aynî, 57-119)

18. *Aslan olup yol üstünde oturan / Selman idi ana nergis getiren / Kendi cenazesin kendin götüren / Hümkâr Hacı Bektaş, Ali kendidir* (Öztelli, 1973, 106-107.)

19. Buyruklarda anlatılan miraç olayı için bk. İlyas Üzüm, “Yeşil Kubbe'de Aslı Kandil: Nur-ı Muhammed! Kültürel Kaynaklarına Göre Alevilik'te Hz. Muhammed Tasavvuru”. *Dini Araştırmalar* 33 (2009), 215-216.

20. Ünlüsoy, “Hz. Peygamber'in Miraç'ıyla ilgili menkıbelerde kimi zaman Hz. Ali'nin de dahil edildiği çeşitli anlatımlar mevcuttur.” (2020, 289) diyerek bu anlatımlara örnekler verir. Bu konuda bk. Ünlüsoy, *Anadolu'da Hz. Ali Tasavvurları*, 289-293.

21. Kul Himmet şiirinde miracı şöyle anlatır:

Ol gece Muhammed mi'râca erdi / Erdi de tabibin yarasın sardı/ Hakk'ın kudretinden konukluk gördü / İzzet etti dosta döktü ta'âmı

.....

Ol demde sohbetin hali bilindi / Bütün gönüllerin pası silindi/ Allah bir Muhammed 'Ali bulundu / Anda seyrettiler levh ü kalemi (Özmen 1998, 326-327)

Abdal, kendisine ulaşan Nasır Hüsrev kültürünün etkisinde kalmış olmakla sınırla olmayan duyarlılığını Ali kültürüne yaslanan eserleri ile ortaya koymuştur.

3. Metin

Velâyetnâme-i Ali Kerrema'llâhu Vechehu Deşt-i Erzene, Derviş Seher adına İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü 03695 numarada kayıtlı 63 yapraklık yazmanın 23b-28b yaprakları arasında bulunur.²² 13 satır ve iki sütunlu metin, kırmızı düz çizgi ile cetvelenmiştir. Harekeli nesih ile yazılmış olan metnin başlığının ve şairin adının geçtiği yerlerde kırmızı mürekkep kullanılmıştır. 123 beyitten oluşan eser, *Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mafâ'ilü Fâ'ilün* kalıbı ile yazılmıştır. Metin, eldeki tek nüshada yer alan bazı yazım hataları, vezin ve anlam düzenlemeleri ile tenkit edilerek hazırlanmıştır.

Velâyet-nâme-i 'Alî Kerrema'llâhü Vechehü Deşt-i Erzene

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mafâ'ilü Fâ'ilün

Evvel be-nâm-ı Hâlık-ı yektâ vü zü'l-'alâ

Vâcib her işde nâm-ı Hâk'ı kılmağ ibtidâ

Ol zât-ı lâ-şerîk ü ezel hem kerîm ü Hâk

Furşat virürse söyleyeyin na't-ı Muştâfâ

24b

Ol seyyid-i şeft'-i cihân fâhr-ı mü'minân

Oldur cemî'-i halka be-yek rahmet-i Hüdâ

Ba'de'r-rüsül-i şâh-ı serâ-perde-i kadîm

Ya'nî 'Alî-yi vâlî vü ol Şâh Murtażâ

5

Bâb-ı der-i 'ulûm-ı nebî mîr-i Hâşimî

Hâdî-i muhtedâ-yı cihân mecma'-ı velâ

Zevc-i Betül bâb-ı imâmeyn-i şâh-ı dîn

İbn-i 'ammî vaşîyy-i velî cân-ı Muştâfâ

Müşkil-küşâ vü menba'-ı cüd ü sehâ vü hîlm

Mu'ciz-nümâ vü server-i sulţân-ı evliyâ

22. Yazma hakkında detaylı bilgi için bk. HarmanCI, "Seher Abdal'in Manzum Bir Velayetnamesi", 376-379.

Şükr ol Hudā'ya 'ālem-i lāhūt-ı 'ulvīden
Şubh-ı ezelde irdi çü cān semī'ne nidā

Aç çeşm-i cānı mü'min-iseñ diñle bir nefes
Şerh eylesem vilāyet-i maḥbūb-ı cān-fezā

10 Elīāf-ı hilm-i Muştafāvī remz-i yā vü sīn
Esrār-ı 'ilm-i Murtażāvī genc-i he'l-etā

İş bu ḥadīś sāķī-i kevşerden iy 'azīz
Nüş eyleñüz tā ki bula rūḥuñuz ğidā

Eydem 'aceb rivāyet-i Selmān-ı Fārsī'den
Kavl-i şaḥīḥ ü ḥüb ü faşīḥ zihn-i dil-ğüşā

Bir gün meger 'Alī-yi velī şāh-ı bu'l-kirām
Olurdu Ka'be'de bu sözi diñle iy berā

Tā on yaşına girmiş idi zāhirā 'Alī
Nūr-ı ruḥından alur idi mihr ü meh ziyā

15 Ḥayrū'l-beşer didi aña ke'ş-şemsü ve'l-kamer
Ya'nī 'Alī durur bilüñüz nūr-ı innemā

25a Başup mübārek arkasına Seyyid'üñ kadem
Lāt-ı Kureysi kalmış idi Ka'be'den cüdā

Emr eyleyüp Bilāl'e 'Alī didi tur öri
Ṭamında Ka'be'nüñ çıkuban eylegil nidā

Ṭurdı Bilāl Ka'be'nüñ üstine çıkdı tīz
Virdi şalā vü okıdı hem medḥ-i Muştafā

Çün kim şalāyı işidicek kavm-i müşrikīn

Kıldı hürüş eylediler yir yirin şadā

20 *Koydı fiğān ü nāleyi şehrinde Ka'be'nün
Ser-cümle tīg çekdiler ol kavm-i bī-ḥayā*

*Kırdı o kavmi şīr-i Hudā Zū'l-fikār ile
Küfri götürdi kıldı o dem bütleri hebā*

*Gūlbang-ı dīn-i Aḥmed²³ olup āşikāre hem
Düşdi cihāna gulğule-i nām-ı Muştafā*

*İslām-ı dīn ü şer'-i nebī āşikār olup
Bu nev'e kıldı bir nice gün geçdi iy berā*

*Bir dem açımadı cān gözin iy mü'min taḳī
Gör kim ne tuḥfe şāh-ı velī gösredi velā*

25 *Bir gün evinde manzaradan seyr iderdi şāh
Öñinde tāze ḥurmāyı nüş eyler-idi tā*

*Selmān-ı Fārsī manzaraya karşı iy 'azīz
Baḥye çekerdı ḥırkasına oturup berā*

*'Üryān vücūdı baḥyeye meşğūl iken o pīr
Söyler dilinde zıkr-i Ḥaḳ'ı medḥ-i Muştafā*

*Selmān'ı çünki gördi 'Alī karşıusunda tīz
Ḥurmā çekirdegin alup eline iy berā*

25b *Ṭutdı nişān itdi Selmān-ı ḥāceyi ol emīr
Ṭoḳındı dāne arḳasına kılmadı ḥatā*

30 *Selmān çü gördi dāne-yi ḥurmāyı ol zamān
Kaldurdı başı kıldı ḡazab dīr ki ne revā*

23. Ahmed: Metinde "Muhammed" okunacak şekilde yazılmıştır. Vezin gereği tasarrufta bulunulmuştur.

Ben pîr-i köhne üç yüz otuz yaşa girmişem

Sen bir tıfilsın eyleme bizümle mâcerâ

Ceddüñ Halîl pâk-aşılsın 'ale'l-ħuşûş

İbn'' ammi-i Muhammed ü ma'şûm-ı muķtedâ

Lâyık degül ki pîr olanı tıfl incidüp

Bilmezlük ile kendüzine ala bed-du'â

Selmân bu nuķkı söyleyicek diñle iy 'azîz

Ŧurdi yirinden ol 'Alî-yi şâh Murtażâ

35 *Fi'l-ħâl indi aşâğa²⁴ manzaradan ol emîr*

Selmân'a geldi dir ki eyâ pîr-i pârsâ

Vâķıf degülsin ola meger iy fakîr pîr

Olmışdı deş-t-i Erzene'de saña vâķı'â

Ben ol kişiyem Erzene'de seni şîrden

Ŧıldum ħalâş 'aķluñı başuña dir berâ

Sen şu içinde dîde-i giryân ü ħâr zâr

Ben şîri taşra tîğ ile ķılmıř idüm cüdâ

Ol şeh-süvâr-ı sürħ kabâ-püş tende kim²⁵

Görmüş idüñ o demde benem toğrı baķ baña

40 *İy bî-ħaber ne 'aķl ile dirsın ki bu sözi*

Kendüñi pîr Ŧutuban²⁶ oğlân didüñ baña

Ŧoğruca söyle ben miyem oğlân yoħ-ısa sen

24. indi aşâğa: "aşâğa indi" Yazma. Vezin gereği yer değiştirilmiştir.

25. Kim: "cümle kim" Yazma. Vezin ve anlam gereği çıkarılmıştır.

26. Tutuban: "Ŧutup" Yazma. Vezin gereği tasarrufta bulunulmuştur.

Pîrlik nişānı saña mı lâyıķ di ya baña

26a

*İy derd-mend-i müflis-i bî-'aķl ü bî-fikir
Dīvşür özüñi kendüñe gel söyleme ĥaťā*

*Selmān bu nuťķı işidicek didi yā emîr
Ol kışşadan nişāne nedür söyle sen baña*

*Tā o nişānı görüben iy şāh-bāz-ı dîn²⁷
Göñlüm tesellî bulıbanı sâkin ola tā*

45

*Ol dem(de kim) 'Alî-yi velî şāh-ı mü'minān
Çekdi yeñine kudret elin diñle iy berā*

*Bir deste gül laťif ü ter ü tāze iy 'azîz
Nergis benefşe sünbül ü nesrîn-i pür-şafā*

*Şundi eline ĥāce-yi Selmān 'uñ ol emîr
Eydür nişān ki virmiş-idüñ uş idi baña²⁸*

*Selmān bu ĥāli göricegiz 'aķlı maĥv olup
Topraĥa urdı yüzini eydür ki iy şehā*

*Ķıldum ĥaťā vü cürmümi 'af eyle yā emîr
Sensin muĥî-i 'ilm-i ledün sırr-ı kibriyā*

50

*Ķıldı hezār 'özr ile şāhuñ öñinde pîr
Ĥayrān ü vālih 'aķlı gidüp oldu pes melā*

*Nāĥāh irdi ĥāťif-i ĥazretten iy 'azîz
Ol pîr-i pārsā-şıfatuñ sem'ine nidā*

İy pîr-i pārsā yüri faĥr-i cihāna var

27. şāh-bāz: “şeh-bāz” Yazma. Vezin gereĥi düzeltilmiştir.

28. uş idi: “işte” Yazma.

'Arz eyle bu velāyeti işide Muştafā

Selmān bu vahyi 'ālem-i ğaybīden işidüp²⁹

Geldi Resūl'e okudu çok midhat ü senā

Eydür ki iy habīb-i Hudā seyyidü'l-beşer

Vasf-ı şifāt-ı zātunı İncil içinde tā

26b

Gördüm saña vü dīnūne ikrār eyledüm

Pinhān bu dīni tutubanı kıldum ilticā³⁰

Bir nice dem bu hāl ile kıldum o yirde ben

Babam bu hāle vākıf olup bildi iy şehā

Kaşd itdi beni eyleye katl iy Resūl-i Haq³¹

Anam bu hāli bildi beni şakladı şehā

Anam severdi cān ile eydüirdi iy oğul

Niçtün bu sırrı eylesin fāş ya baña

Her kanda bir haşarlu maķām olsa yā Resūl

Babam o yire şalur-idi beni bī-riyā

60

Vardur diyār-ı Fāris'de bir menzil-i laṭīf

Dirlerdi deşt-i Erzene ol yire iy şafā

Ol deşt içinde var-idi bir şīr merd-i Hudā

Her kim varursa pāreleyüp idünür ğidā

Ol yire şaldı beni babam bir gün iy 'azīz

Vardum o deşte eyler-iken seyr iy şehā

29. Ğaybīden: "ğaybden" Yazma. Vezin gereği düzeltilmiştir.

30. tutubanı: "tutuban vü" Vezin gereği düzeltilmiştir.

31. katl: "kaḫl" Yazma

Ġaflet iriřdi bir yire yatdum ki ħvāb idem
Tenhā-vücūd dāde-i giryān ü mübtelā

Bir demde vaĥdet eyler-iken iy 'azīz-i men
Çün ihtilām vāki' olup eyledüm ħaĥā

65 Kalkup yirümden ilerü bir çeşmeye varup
Ġusl eyleyüp namāz-ı Ĥaĥĥ'ı eyleyem edā

Fi'l-ĥāl cāmemi çıkarup řu içine tīz
Gördüm ki ġusl eyler iken nāgehān řehā

Bir řīr çıĥdı anırayubaı mīřden o dem
Geldi libāsum üstine ĥařd eyledi baıa

27a Ben řu içinde şöyle (ki) 'üryān ü ĥār zār
Ol şaşra ĥaftan üstine yatmışdı iy řehā

Gördüm bu ĥālī āh idüben nā-ümīd olup
'Aĥlum taġıldı vehm düşüp didüm iy Ĥudā

70 Ĥıtdum yüzümi Ĥazret'e didüm ki yā Kerīm
Senden olur 'ināyet eyā Rabbena'l'ulā

Sensin penāh-ı cümle vücūdāt-ı ins ü cin
Sensin bu cümle derdlülerüı derdüine devā

Yā Rab be-ĥaĥĥ-ı nām-ı Muĥammed şeft'-i ĥalk
Yā Rab be-ĥaĥĥ-ı ol 'Alī-yi řāh-ı evliyā

Ben bende-i řa 'īf ü ġüneĥkārı yā Kerīm
Ĥurtar bu řīre ĥıřm ĥııup eyle ber-belā

Ben bu niyāzı eyler-iken iy ĥabīb-i Ĥaĥ
Bir na'ra oldı zāhir eyā řāh-ı enbiyā

- 75 *Şahrâdan irdi bir velî (kim) mîr-i şeh-süvâr
Geymiş 'imâme başına egnine sürh kabâ

Almış eline heybet-ile tîğ-i âbdâr
İrdi o şîri kıldı o dem ortadan cüdâ

Fasl-ı bahâr mevsim-i gül lâle-zâr idi
Bir deste divşürüp gül-i nesrîn-i pür-şafâ

Şundum eline desteyi öpdüm rikâbını
Kıldum sücûd ayağına didüm iy şehâ

Cân ile bendeñ olayum iy şâh-ı bû'l-kerem
Tâ olduñca 'ömr ü seri yoluña fedâ*
- 80 *Bu sözde iken oldı hemân gâ'ib ol emîr
Bir dañı görebilmedüm ol şeh-süvârı tâ*
- 27b *Bu remz olalı bu deme dek iy Resûl-i Hağ
Üç yüz otuz yıl oldı eyâ şâh-ı enbiyâ

Bu sırrı gayrı kimseye yâd itmedüm yakîn
(Bir) Allâh-ile ben bilürem didüm uş saña

Bu kışsanuñ nişânını ol şâh-bâz-ı dîn
Gösterdi bu zamân baña bî-reyb ü bî-riyâ

Gördüm bu remzi ol velîden 'ağl mañv olup
Kaldum hayâl-i hayret-ile deng pür-melâ*
- 85 *Selmân bu sırrı Seyyid'e çün eyledi beyân
Tâ evvelinden ahîre dek bî-kuşûr edâ

Açdı mübârek ağızın o dem Seyyidü'l-beşer
Eydür ki tut kulağıñı iy pîr-i pârsâ*

Ben bir hikāyet eyleyeyim diñle bir nefes
Bundan dağı 'acāyib ola sırr-ı müntehā

Cebrā'ıl-ile bir gice mi'rāca 'azm idüp
Şol yire deñlü varmış-idüm diñle iy berā

'Arşü'l-a'lāya irişecek Cebra'ıl-i Hağ
Turdı ilerü varmamağuş remzine baña

90 Eydür ilerü varamazam iy Resül-ı Hağ
Yanar kanadum emri Hağ'uş böyledür şehā

Geçdüm ilerü perdeye varıncağ iy 'aziz
Kıldı Hudā-yı 'azze ve cel sem'üme nidā

Hoş geldüñ iy habīb-i men ü merhabā saña
Çeşm-i çerāğ-ı cümle nebī şāfi'-i cezā

Biz hazret-i Hudā ile sırr-ı hafide iken
Diñle bu nuğkı cān gözün aç eydeyem saña

28a Bir şahş şöyle tırmış-ıdı karşımuzda hiç
Söylemez-idi hayr ne şer ağ u ne kara

95 Bağdum yüzine diğkat-ile ol dilāverüñ
Gördüm 'Alī'dür ol duruban tınmayan baña

Şöyle yakīn (o)tırmış-ıdı ol velī-yi Hağ
İşidür idi her ne ki Hağ dir-ise baña

Mi'rācı çünki eyleyüben hatm ol zamān
Geldüm mağām-ı menzil-i me'vāma iy berā

Tā şubh olunca vird-i tilāvet niyāz idüp
Turdum namāz-ı şubhı dağı eyledüm edā

*Nāgāh girdi kapudan ol Murtezā 'Alī
Virdi selām didi ki iy şāh-ı enbiyā*

100 *Mi'rācuñuz mübārek eyā seyyidü'l-beşer
Eltāf-ı mülk-i hil'at ü teşrîf-i pür-'atā*

*Her nice sır ki geçmiş-idi Hakk-ıla bizüm
Bir bir öñümde söyledi ol şāh-ı evliyā*

*Divşür özünge 'akluñı iy pür-i muttakī
Oldur muhîṭ-i 'ilm-i ledün mazhar-ı Hudā*

*Olmamış-ıdı yir-ile gök 'arş u kâf u nün
Evvel Hudā nürümüzü (halk) kıldı ibtidā*

*Dutdı o nür-ile (iki) şak ol kerīm-i Hakk
Evvelki nūruñ ismine dir Aḥmed iy berā*

105 *Ol nürdan yaratdı Hudā yidi kat gögi
'Arş-ıla kürsī levḥ ü kalem sidre-i 'alā*

*Şems ü kamer kevākib ü nüh-ıāk-ı nîlgün
Nürumdan oldı seb'a semavāt-ı pür-ziyā*

28b *İkinci nūra didi budur Murtażā 'Alī
İsmi cihānda olsa gerek şāh-ı evliyā*

*Nür-ı 'Alī'den eyledi Hakk yidi kat yiri
Vuḥş-ile tayr ü ins-ile cinn Ādem ü Havvā*

*Ol ma'nīdendür ismine dirler ki bñ-türāb
Zirā ki cümle şey'e ol (evvel) durur ayā*

110 *Kıldı Hudā-yı 'azze ve cel beni Hakk Resül*

Hem luḡfi birle didi aḡa ṣāh-ı evliyā

*Ādem vüçüda gelediden ṣad hezār bār
Göstermiş ola buncılayın mu 'ciz-i velā*

*Sırr-ı 'Alī'yi kim ne bilür iy fakīr pīr
Ġayr-ı Hudā-yı 'azze ve cel Hālīk-ı 'alā*

*Her kim ṣefā'at umar ise benden iy 'azīz
Kılsun 'Alī'nüñ (āline) cān-ile iktidā*

*Kim buġz iderse kīn ile ol ṣāh-ı bu'l-yakīn
Kāfir pelīd ü ṣūm u ṣaḡī nāḡıṣ-ı du'ā*

115 *Selmān bu nuḡḡı işidicek didi yā Resūl
Benven gulām-ı Hāzret-i Sulṡān-ı evliyā*

*Ṣükr ol Hudā-yı 'āleme kim ben za'ıfıne
Virdi Rasūl sencileyin ṣāh-ı pīṣvā*

*Sensin Resūl-i Hāzret-i Haḡ seyyidü'l-beṣer
Oldur velī-yi maḡhar-ı dīn ḡikmet-i Hudā*

*Gel mü'min iseḡ aḡla bu nuḡḡuñ rumūzını
Ya'nī 'Alī'yi bil ki odur cān-ı Muṣṡafā*

*Her kim Resūl'e ümmet-ise iy 'azīz-i men
Cānın 'Alī vü ālī için eyleye fedā*

29a 120 *Ṣāhuñ yolında iy Seher Abdāl-ı derd-mend
Levh-i dil³² üzre sikke-i ihlāṣı kıl binā*

*Cehd ide gör ki söyler-iken tende murġ-ı cān
Dā'im Resūl ü Ṣāh'a oḡı midḡat ü ṣenā*

32. Dil: "delil" Yazma.

*Şallū 'aleyh ü 'āline diñ şad hezār bār
Sizlerden ayru eylemeye rahmeti Hūdā*

*Kāmilliğ-ile lutf idüñ iy mevāliyān-ı Hāk
Eksüklüg-ile el götürüp umaruz du 'ā*

Sonuç

Bir Hz. Ali velayetnamesi olan eserde anlatının idealize ettiği karakter Hz. Ali olduğu için bu meşrep üzere yaşayan toplumların kült hiyerarşisi de bu kahramana hizmetkâr kılınmıştır. Selman ve Hz. Muhammed, Ali kültünün kutsiyetine ve kahramana katkı sunmak üzere anlatıya dahil edilirler. Kategorik olarak bakıldığında, Allah'ın peygamberinin ve onun en yakın arkadaşı Selman'ın şahit olduğu Hak katında kutlu itibar, Hz. Ali kültü için bütün imkânların seferber edildiği bir anlatı geleneğini işaret etmektedir. Esasen külte dönüşen Hz. Ali kadar Ali anlatısının külte dönüşen literatüründen bile bahsedilebilir.

Bu *Velâyetnâme* ile sözlü gelenekte aktarılan menkıbe, inanış ve yorumların yanında kültlerini de bir araya getirmeye çalışan, onları yazılı kültür ortamına aktaran yazılı eserlere geçişe de tanıklık etmekteyiz. Eserde doktrin, tipoloji ve icra bağlamında Anadolu İsmaililiğine kadar uzanan bir yorum ve yaşayış silsilesinin geçiş dönemi sergilenmektedir. Yukarıda inanç bakımından söz konusu edildiği gibi mekânlar ve coğrafyalar bakımdan da senkretik bir itkinin varlığından söz edilmektedir. Zamanla yerini bulmaya çalışan kutsallar hiyerarşisinin denetimli dünyasında ortaya çıkan bu eser, tür, anlatı ve tarihsel açıdan bir düşünce ve inanış formunun da işaret taşı niteliğini taşımaktadır. Bu anlatı ve Seher Abdal kimliği, dayandığı yazı formu, retorik kaygısı ve kitabi söylemi ile merkezde, ortodoks alanda görünmekle birlikte marjinal ve heterodoks alanın, adlandırmayı, kimliği geride bırakmış olan bir meşrebin, belki adına artık İsmailiye demenin de doğru olmadığı Anadolu Aleviliğinin bir vesikası olarak anılabilir.

Kaynaklar

- Ay, Zahide. Moğol İstilası Öncesi ve Sonrasında Orta Asya'da Ezoterist Bir İslam Toplumu: 10-15. Yüzyıllarda Bedaşan İsmailileri. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Ay, Zahide. Nasır-ı Hüsrev ve Sonrasında Bedaşan İsmailileri. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.
- Aydın, Mehmet Âkif. "İmâmet". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 22/203-207. İstanbul: TDV Vakfı Yayınları, 2000.
- Azamat, Nihat. "Nâsır-ı Hüsrev". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 32/395-397. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Buyruk. der: Sefer AYTEKİN. Ankara: Emek Basım-Yayımevi, 1958.
- Buyruk. haz: Fuat Bozkurt. İstanbul: Anadolu Matbaası, 1982.

- Campbell, Joseph - Moyers, Bill. Mitolojinin Gücü. çev. Zeynep Yaman. İstanbul: MediaCat Kitapları, 2010.
- Çoruhlu, Yaşar. Türk Mitolojisinin ABC'si. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 1999.
- Daftary, Farhad. "Klasik İsmailî İnancında Hz. Ali'nin Yeri". Tarihten Teolojiye Hz. Ali. haz. A. Yaşar Ocak. 53-75. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Fiğlalı, E. Ruhi. "Ali". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 2/375-378. İstanbul: TDV Vakfı Yayınları, 1989.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. 100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1969.
- Harmancı, Meriç. "Seher Abdal'ın Manzum Bir Velayetnamesi: Velâyet-nâme-i Alî Kerrema'llâhu Vecchêhû Pür-Sûhten-i Cebrâil Aleyhi's-selâm". Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi 100 (2021), 375-396.
- Hatiboğlu, İbrahim. "Selmân-ı Fârisî". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 36/441-443. İstanbul: TDV Vakfı Yayınları, 2009.
- Kaplan, Mehmet. Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1985.
- Karamanlı Aynî Divanı. haz. Ahmet Mermer. Ankara: Akçağ Yayınları, 1997.
- Kutlar, Fatma Sabiha. "Seher Abdal'ın Helvâ vü Nân'ı". Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi 56 (2010), 269-298.
- Ocak, Ahmet Yaşar. Osmanlı Sufiliğine Bakışlar. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Ocak, Ahmet Yaşar. Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010a.
- Ocak, Ahmet Yaşar. Babaîler İsyanı. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011.
- Ocak, Ahmet Yaşar. "Sunuş". Tarihten Teolojiye İslam İnançlarında Hz. Ali. haz. A. Yaşar Ocak. XIV-XVII. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Ocak, Ahmet Yaşar (ed.). Tarihten Teolojiye İslam İnançlarında Hz. Ali. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014a.
- Öz, Mustafa. "Ca'fer es-Sâdık". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 7/1-3. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Öz, Mustafa - Mustafa Muhammed Eş-şel'a. "İsmailiyye". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 23/128-133. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Öz, Mustafa - İlhan, Avni. "İmâmet". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 22/172-173. İstanbul: TDV Vakfı Yayınları, 2000.
- Özağaç Mustafa. Seher Abdal'ın "Saadet-nâme" İsimli Mesnevîsi (Metin-Muhteva-Tahlili. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Özağaç, Mehmet Emin vd. (ed.). Hadislerle İslâm. 7. Cilt. Ankara: Diyanet İşleri

Başkanlığı, 2020. Erişim 22 Mart 2022.

<https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr/sayfa.php?CILT=7&SAYFA=242&SRC=-selm>

Özmen, İsmail. Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi. II. Cilt: (16. Yüzyıl). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.

Öztelli, Cahit. Bektâşî Gülleri. İstanbul: Millet Yayınları, 1973.

Pakalın, Mehmet Zeki. Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. Cilt: III. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971.

Sarıkaya, Saffet. “Bektaşî ve Alevilerde Hz. Ali'nin Tanrılaştırılması iddialarına Dair Bir Değerlendirme”. Hz. Ali Sempozyumu. Deü. İlahiyat Fakültesi, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı ve Diyanet İşleri Başkanlığı İzmir İl Müftülüğü, 55-73, 2009. Erişim 12 Kasım 2021.

http://isamveri.org/pdfdrq/D125021/2007/2007_SARIKAYAMS.pdf

Schimmel, Annemarie. Ve Hz. Muhammed (S.A.V) O'nun Peygamberi'dir. çev. Okşan Aytolu. İstanbul: Profil Yayıncılık, 2008.

Şahin, Haşim. “Menâkıbname”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 29/112-114. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.

Taşğın, Ahmet. “Bisatî, Menakıbu'l-Esrar Behcetü'l Ahrar”. İslamiyat 3 (2003), 183-185.

Taşğın, Ahmet. “Mit ve Gerçeklik Arasında Alevîlikte Ehl-i Beyt”. Marife 3 (2004), 273-281.

Ünlüsoy, Kamile. Anadolu'da Hz. Ali Tasavvurları (XIII.-XVI. Yüzyıllar). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020.

Üzüm, İlyas. “Yeşil Kubbe'de Asılı Kandil: Nur-ı Muhammedî Kültürel Kaynaklarına Göre Alevilik'te Hz. Muhammed Tasavvuru”. Dini Araştırmalar 33 (2009), 205-233.

